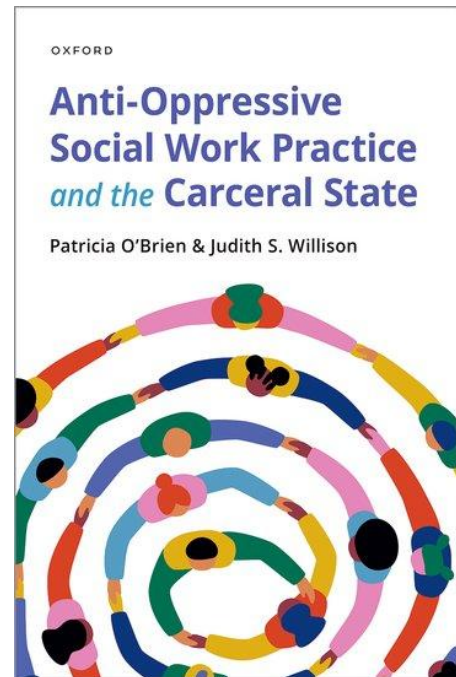

Recenze monografie O'Brien, P. & Willison, J. S. (2022): *Anti-Oppressive Social Work Practice and the Carceral State*. New York: Oxford University Press

Jarda Michl

Kniha *Anti-Oppressive Social Work Practice and the Carceral State* amerických teoretiček sociální práce Patricie O'Brien a Judith S. Willison je vyústěním jejich více než dvacetileté práce. Obě autorky mají rovněž zkušenost z praxe coby sociální pracovnice. O'Brien více než dekádu pracovala s oběťmi domácího násilí, Willison působila především ve vězeňském prostředí. Svou pozornost obě později směřovaly ke komunitním sociálním službám a antirasistické praxi v rámci sociální práce.

Antiopresivní přístup v sociální práci je jedním ze směrů v rámci kritické sociální práce, který v českém prostředí blíže představili především teoretik Pavel Navrátil (2001, 2012, 2014) a teoretička Radka Janebová (Janebová, 2014). Nutno však zmínit, že tento přístup zůstal v rámci sociální práce ve vězeňství v českém prostředí dosud nereflektován. Samotné téma sociální práce v kontextu vězeňství se na první pohled zdá být spíše na okraji zájmu české odborné veřejnosti. S výjimkou tematického čísla *Sešitu sociální práce* (Hendrych, 2018), spíše stručných zmínek v penologicky orientovaných monografiích (Drápal et al., 2021) nebo vysokoškolských studijních materiálech (Kujevská, 2014) můžeme pozorovat větší zájem o problematiku teprve nedávno (Navrátilová & Navrátil, 2023). Navzdory tomu, že recenzovaná kniha je zaměřena primárně na americký kontext, věřím, že z teoretického hlediska může být i pro český kontext přínosná – především pro obohacení výzkumu v oblasti

kriminologie a sociální práce s pachateli a pachatelkami trestné činnosti, zároveň však i po praktické stránce v rámci samotné sociální práce díky aplikaci antiopresivního přístupu ve praxi.

O'Brien a Willison se ve své knize nikterak netají kritickým pohledem na punitivní přístup a americký vězeňský systém obecně. V knize zvedají například téma vězeňského abolicionismu – zmiňují zde Angelu Davis a její pojem vězeňsko-průmyslový komplex, který po téměř 20 letech pronikl i do českého diskurzu (Davis, 2021). Jejich přístup je jak vědecký, tak aktivistický, v obou případech však zcela přiznaně. V tomto ohledu nejsou autorky ve Spojených státech osamoceny, diskuze o vězeňském abolicionismu a sociální práci je zde v posledních letech poměrně živá (Kim et al., 2024, Fortier et al., 2024).

Knih je rozdělena celkem do tří částí a 12 kapitol. Všechny kapitoly disponují v zásadě obdobnou formální strukturou: stručný úvod do problematiky, samotná kapitola, následné shrnutí a také úkoly k zamyšlení, na které navazuje mimo tradičně uváděný seznam citované literatury také doporučená rozšiřující literatura a online zdroje. V každé kapitole se v textu navíc nachází uzavřené textové panely, které obsahují různé příklady z praxe, myšlenková cvičení či poznámky k tématu.

První část knihy nazvaná *Základy antiopresivní sociální práce a karcerální stát* se zaměřuje na fungování karcerálního státu a roli sociálních pracovníků a pracovníc v jeho rámci. Autorky upozorňují na nejednoznačné postavení sociálních pracovníků a pracovníc, kteří se v některých případech svou aktivitou přímo či nepřímo podílí na chodu a udržování opresivních struktur. V první kapitole autorky popisují jednotlivé složky trestněprávního systému a antiopresivní sociální práci v kontextu svého etického kodexu coby „rámce pro budování sociální spravedlnosti v sociální práci“ (s. 18).

Druhá kapitola se soustředí na vývoj a mechanismy karcerálního státu v dějinném a sociopolitickém kontextu. Skrze antiopresivní perspektivu autorky upozorňují na strukturální útlak coby jeden z významných faktorů kriminálního chování, a nabourávají tak kulturně zažitou představu zločinu coby důsledku mnoha

špatných individuálních rozhodnutí a selhání. Namísto přijetí stávajícího systému coby nevyhnutelného vrací autorky do hry otázku, kterou před lety položila Angela Davis: „Proč považujeme vězení za samozřejmost?“ (Davis, 2021, s. 16). Opakováním této otázky autorky nekončí, naopak vyzývají čtenáře k vlastní hlubší analýze, když je nutí zamyslet se nad dalšími otázkami: „Proč potřebujeme tolik věznic? Protože dekarcerace je proces, jak by vypadal svět bez vězení?“ (s. 39).

Třetí kapitola představuje rámec antiopresivní sociální práce včetně jeho feministických a antirasistických principů. Ve čtvrté a rovněž závěrečné kapitole prvního oddílu knihy autorky popisují kriminalizaci disproporčního množství osob s duševním onemocněním, včetně negativních důsledků, které jejich kriminalizace přináší. Autorky zde opět kladou důraz na historii a mechanismy kriminalizace osob s duševním onemocněním a osob užívajících návykové látky. Popisují, jak krize veřejného zdravotnictví, která vedla k této kriminalizaci, měla rovněž za následek expanzi karcerálního státu. Vedle přímé činnosti sociálních pracovníků a pracovníc zde autorky vyzdvihují potřebu aktivně prosazovat změnu institucionální praxe a systémových politických opatření.

Druhá část knihy nazvaná *Antiopresivní sociální práce v karcerálních prostředích* popisuje antiopresivní sociální práci v různých sférách karcerálního systému. V páté kapitole autorky směřují antiopresivní přístup do oblasti veřejného zdraví a předestírají zde roli sociální práce v rámci alternativního, komunitně orientovaného přístupu. Šestá kapitola se zabývá karcerální detencí a jejím vlivem na duševní zdraví zadržených osob. Soustředí se především na dostupnost zdravotní péče pro osoby v detenci, mapují fenomén sebevraždy ve vězení a speciální pozornost je pak věnována detenci imigrantů. V sedmé kapitole autorky popisují specifickou situaci mužských věznic. Věnují pozornost tomu, jak rasismus historicky utvářel prostředí mužských věznic. Pozornost je věnována sebevraždám v mužských věznicích, vězňům v izolaci ve věznicích s maximální ostrahou, a především pak možnostem intervence ze strany sociálních pracovníků a pracovníc. Osmá a zároveň závěrečná kapitola druhé části knihy je věnována výzvám a možnostem antiopresivní sociální

práce v ženských věznicích. Autorky zde popisují nejčastější případy uvěznění, a především genderově podmíněná specifika ženských věznic: zdravotní podmínky, sexualizované násilí a také případy těhotenství ve věznici. Stejně jako v předchozí kapitole i zde autorky představují možné způsoby intervence pro sociální pracovníky a pracovnice.

Ve třetí závěrečné části knihy *Úrovně intervence* autorky obrací svou pozornost k antiopresivní sociální práci s rodinami a komunitami, které usilují o principy transformativní spravedlnosti¹. Devátá kapitola se věnuje dopadům uvěznění z pohledu rodiny, především pak vlivu na děti jejichž rodiče se nachází ve výkonu trestu. Tematizována je zde rovněž institucionální péče o děti uvězněných. Desátá kapitola nastiňuje možnosti komunitně orientovaných možností práce s lidmi po výkonu trestu na jejich cestě k znovunabytí plného občanství. V jedenácté kapitole se autorky zamýšlejí nad možnostmi antiopresivního výzkumu, především pak nad participativním akčním výzkumem, který zapojuje osoby s žitou zkušeností z karcerálního systému. Dvanáctá kapitola představuje transformativní spravedlnost jako komunitně vedenou snahu o zrušení karcerálního systému. Závěrečná kapitola knihy je jakýmsi voláním do akce. Autorky zde načrtávají možné budoucí směry ubírání se pro antiopresivní sociální práci za účelem zrušení karcerálního státu.

Jedním ze základních východisek knihy je dle O'Brien a Willison skutečnost, že trestněprávní systém je v mnoha ohledech nespravedlivý a je nezbytné, aby mu sociální pracovníci a pracovnice porozuměli a podnikli kroky k jeho transformaci. Autorky zde reflektují i sociální pracovníky a pracovnice, jejichž praxe napomáhala karcerálnímu systému a reprodukovala jeho škodlivý aparát a jeho vliv na rodiny

¹ Transformativní spravedlnost (*transformative justice*) představuje souhrn praktik, které usilují o řešení násilí bez využití policie a trestněprávního systému. Tyto přístupy se často snaží předcházet násilí a zasahovat v případě, že dochází k působení újmy, vést lidi k odpovědnosti a transformovat jednotlivce i společnost tak, aby se vytvořily bezpečnější komunity. Mezilidské konflikty však nahlíží jako nevyhnutelnou součást lidského života. Proto základní otázkou transformativní spravedlnosti není, jak z našich komunit eliminovat všechny konflikty a akty násilí, ale jak vytvořit účinné nástroje a postupy k vytvoření bezpečného prostředí pro oběti a přivedení pachatelů násilí k přijetí odpovědnosti za jejich činy a dosáhnout co největší minimalizace toho, aby se tyto situace v budoucnu opakovaly (Dixon, 2020).

a komunity. Autorky vytyčují cestu ke změně pomocí antiopresivního a transformativního přístupu. Kriticky zkoumají strategie, jak změnit současnou punitivní a represivní praxi a namísto toho budovat vzájemnou spolupráci a usilovat o zrušení karcerálního státu / systému.

Navzdory mnoha odlišnostem mezi americkým a českým vězeňským systémem kniha nabízí podnětné úvahy především pro sociální pracovníky a pracovnice orientované na komunitní práci. Vyzdvihnout musím také intersekcionalní přístup autorek, které napříč knihou prakticky ve všech ohledech zdůrazňují komplexní vztahy a nerovná postavení jednotlivých aktérů a akterek, aniž by se uchýlily k ekonomickému či naopak kulturnímu redukcionismu. Jakkoliv mohou být některé myšlenky v knize považovány za radikální, autorky nabízí přesvědčivé argumenty opřené o konkrétní data a výzkumy, a co je důležitější, na problémy, které popisují, nabízejí velmi konkrétní a praktická řešení.

Literatura

- Davis, A. Y. (2021). *Jsou vězňice překonané?* Praha: Utopia Libri.
- Dixon, E. (2020). Building Community Safety: Practical Steps toward Liberatory Transformation. In: E. Dixon, L. L. Piepzna-Samarasinha (Eds.), *Beyond Survival: Strategies and Stories from the Transformative Justice Movement* (pp. 15–25). Oakland: AK Press.
- Drápal, J., Jiříčka, V. & Raszková, T. (Eds.). *České vězeňství*. Praha: Wolters Kluwer.
- Fortier, C., Wong, E. H. & Rwigema, M.J. (Eds.). (2024) *Abolish Social Work (As We Know It)*. Toronto: Between the Lines.
- Hendrych, I. (2018) *Sešit sociální práce: Sociální práce s osobami, které spáchaly trestný čin*, 2018(4): 1–64.
- Janebová, R. (2014) *Kritická sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Kim, M. E., Rasmussen, C. W. & Washington, D. M. (Eds.). (2024) *Abolition and Social Work: Possibilities, Paradoxes, and the Practice of Community Care*. Chicago: Haymarket Books.

- Kujevská, L. (2014). *Sociální práce s pachateli trestných činů*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- Navrátil, P. (2001). *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman.
- Navrátil, P. (2012). Antipresivní přístupy. In: O. Matoušek (Ed.), *Základy sociální práce*. Praha: Portál.
- Navrátil, P. a kol. (2014). *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*. Brno: Masarykova univerzita.
- Navrátilová, J. & Navrátil, P. (Eds.). (2023). *Rodičovství za mřížemi: Dopady věznění rodiče na dítě*. Praha: Karolinum.